

LEKSİK SEMANTİK BİRİM OLARAK 'VARLIK' KAVRAMI "BEING" AS A BASIC PHILOSOPHICAL CONCEPT: THE LEXICAL-SEMANTIC ASPECT

Gülse AKSOY*

Öz

Bu yazıda felsefe tarihinin varlıkbilim alanında Türkçeye kazandırılan esas kavramlarından biri olan 'varlık' kavramını, Türkçe felsefi metinlerin sav kontekstlerinden örneklendirmeler temelinde ayrı bir birim olarak irdeleme amaçlanmaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için kavramın felsefi metinlerde kullanımının sav kontekstleriyle ilişkisi, felsefi söyleme (diskursif) sığındığı sav kontekstlerdeki yeri, leksik semantik bağları, anlamları, karmaşıklık yaratan durumları tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sözüň Özdeşliđi, Sözüň Farklılıđı, Eşşeslilik, Sözüň Manası, Bilişsel (Konseptüel, Kognitif) Açı.

Abstract

The article is devoted to the study of the key concepts of ontology in the history of philosophy – the concept "being". The author considers the ways of implementing this concept at the level of the semantic organization of the corresponding lexical unit, analyzes the functional characteristics of the lexemes, united by the concept "being". The texts of philosophical content in the Turkish language have served as the basic data for analysis.

Keywords: Identical Signs Of The Concept, Differentiating Signs Of The Concept, Homonymy, Hyposimia, Cognitive Function.

Giriş

Miras sözü daha çok maddi mülk anlamında kullanılır. Ancak toplumsal tarihi düşünce, kültürel varlıklar de bizlere miras kalmaktadır. Doğru hamleler yapıldığında bu değerler gelecek kuşaklara uygun zeminler yaratabilir. Bunun yanında mirası korumak ayrı bir sorun teşkil ettiği gibi, onu biriktirmek, çoğaltmak yani *kumulatif* işlevselliğini devam ettirmek ayrı bir kuvve, meleke, yeti gerektirir. Son yüz yılda kavramlar üzerinde gerçekleşen değişimler bizi halkın yazı dilinde bin yıllardır süregelen düşünsel bir birim olan *var* kökeninin *varlık* istikametinde nasıl bir yol izlediğini takip etmeye, problemleri belirlemeye sevk etmiştir.

Dilbilimcilerin tespitlerine göre, soyut kavramların tanımları somut paradigmanın¹ taşrasında bulunurlar ve onların gerçeklik ile bağı dolaysızca değil de somut düşüncelerin içeriklerinin genelleştirilmesi sonucu ortaya çıkar (Zekiev, 2015, 32-34). *Tanımlı verilmeyen bulanık kavramlar kullanmak düşüncede açıklığa erişememeye, giderek kavram ve düşünce karşılaşığına yol açar; kavramların gelişigüzel kullanılması karanlık bırakır düşünceyi, anlaşma olanağını da ortadan kaldırır* (Akarsu, 1975, 8). Bu makalede, tanımlarının *bulanık* ve aynı zamanda kullanılışlarının da gelişigüzel şeklinde nitelendirilemeyecek fakat bazı leksik semantik ve(ya) semiolojik açıdan açık bırakılan '*var*' kökenine yapım eki *-lık* eklenerek oluşturulan kategoriel manası ile varlığı temsil eden '*varlık*' kavramını, düşünce tanımlayan özüne değinerek gözden geçirmek amaçlanmaktadır. Bu yazının amacın tanımında geçen sesteş olan *varlığı* ve *varlık* iştikakının manasal algıda bir duraksamaya neden olması da inceleme konusunun güncel bir mesele olduğunun işaretidir. Sözcüklerin iletişimde faydalı olabilmesi için konuşanın kafasında temsil ettiklerini tam anlamıyla iştinde de oluşturması gerekir, bu alanı genel olarak leksikoloji ve çığırları, en genel anlamda ise felsefe inceler.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Felsefe Bölümü.

¹ *Paradigma*, Yunanca 'yanında', 'karşında', 'hemen hemen' gibi manaları verici *para* ile 'örnek', 'başlangıç deney' manalarını verici *deigma* sözcüklerinden oluşur ve ilmin belli bir evresinde bilimsel camia tarafından doğru kabul edilen bilimsel tahminlerinin itirazı veya kanıtı sürecinde, varsayımlar ortaya atmak ve meseleler çözmek için kullanılan bilimsel görüş, kavram, ideaların toplamı anlamına gelir.

Semioloji Açısından Varlık

Semiolojik (Yun. Semeion= bilgi, simge, işaret) düzeyde sözün leksik² manasını incelemek, söz aracılığıyla gerçeklikteki görünüşlerin insan(ın) zihnindeki yansıma özelliklerini öğrenmektir. Bu durumda söz; *bilgi, işaret, simge* olarak yani gerçekliğin görünüşlerini, nesnelere, süreçleri, bilgiyi ve başkalarını imleyen ve düşünmenin ve(ya) söylemin gidişatında değiştirmelere duçar eden birim olarak göz önüne getirilmektedir. Dil işareti (bilgisi), maddi kabuktan oluşan düzen olarak içsel doğa (mana) ve dış biçim sahibidir. O, zihinde düşünme sürecinde doğar, sözler yardımıyla gerçekleşir. Buna paralel olarak *var* sözünden türeyen *varlıktaki -lık* morfeminin *özdeşliği* hâsıl edip “düşünme” nesnesinin karmaşıklığa yol açabilmesinin özdeşlik durumu olmadığını düşünelim. Bu durumu Rusça örneklendirmede gösterirsek, ‘varlık’ ile ‘varlığın’ arasındaki ayrımı, dile hâkim olmayan birinin de anlayabileceğini umduğumuz tablo önümüze çıkacaktır: Eğer *iyelik, mevcudiyet, sahiplik* manası olan *var* leksikin nominatif işlevlerini genişleterek ortaya çıkan *varlık* = *имеется, есть, наличествует, присутствует* ise, ontoloji anlamında *varlığı* aktaran söz, *бытие*³’dir. Görüntü açısından net belirlenmesi için ayrı ayrı gösterilimi şu şekilde olur: *Бытие-имеется, бытие-есть, бытие-наличие, бытие-присутствие* vs. (Bkz. Tablo 1). Yabancı dil örneğinde ortaya konduğu üzere *varlık* ile *varlığın* karmaşa oluşturma durumu, leksik açıdan söz konusu edilecek bir mesele değildir. Başka bir ifadeyle dil biriminin dışsal biçimi, söylemde verilme özellikleri, dil birimlerinin içeriğine, içsel biçimlerine yani sözün manasına zararlı bir etki yaratmıyordur. Fakat ontoloji manasındaki *varlık* kavramının dil birimi olarak Türkçede oluşumu, düşünce algısında zorluk yaratan bir olay hâsıl eder ve sözün semantiğinin (Eski Yunancada semantikos=σημαντικός belirleyici demek) oluşumunu, sözün varlık ve düşünmeyle ilişkisini, fikri olarak düşünülen leksik mananın biçimlenmesini duraklatır. Böylece esas mana sayılan leksik mananın dışında söz, gramer ve kelime oluşumu manaları ile de farklılık arz etmektedir.

Bir sözcüğün anlamı, onun bir tür istihdam edilişidir. Zira sözcüğün anlamı, o sözcüğü dilimize katarken öğrendiğimiz şeydir (Wittgenstein, 2017, 19). Sözün semantiği, dil sisteminin bir işareti olarak söz ile gerçeklik arasındaki ilişkileri açıklamayı amaçlar fakat semantik özelliği öne almak sözün doğası ve başka sözlerle bağ kurma özellikleriyle açıklanamamaktadır. Söz, söylemde kullanılma imkânını ve içeriğe sahip olma niteliğini kendi içeriğinde birleştirmektedir ve bunlar sözün esas göstergeleridir.³

Sözün karmaşık ve çok yönlü doğası, onun manasını anlatırken de zorluklar yaratmaktadır ve sözün manasını anlatmada kullanılan çok sayıda öğretimsel yaklaşım vardır. Sözün hangi yönünü öğrenmeye çalışıldığına göre, dilbiliminde ve felsefede; sözün manasını anlatıya bağlı şekilde farklı sorun nesnelere rastlamak mümkündür.

Örneğin genel dil biliminde sözün manasını işlevsel (fonksiyonel), bilişsel (konseptüel öğretisel), saf dilbilimsel (lingvistik, semiolojik) yönlerde anlatma mevcuttur.

Felsefe tarihine bakacak olursak aktarılan konuyu en iyi örnekleyen şahsiyetlerden birinin L. Wittgenstein olduğunu görürüz. L. Wittgenstein’in görüşlerine göre sözün manasını işlevsel yönde belirleyen, işaretin kendisi yerine onun kullanımını yansıtmaktır, işaretlerde saklı olan mana, onların kullanılışlarında açığa vurulmaktadır. Bu düşüncesini geliştirerek Wittgenstein, sözün manasının nesne ile bağında değil, sözün kullanılışında yansıdığı sonucuna varır (Wittgenstein, 2017, 37-39). Böylece genel açıdan dil, alet olarak düşünülmemekte ve epistemolojik açıdan dil birimlerini öğrenmeden uzaklaşmaktadır.

Sözün manasını bilişsel (konseptüel, kognitif) açıdan değerlendirenler manayı öğretinin -konseptin-kolektif zihinde o ya da bu dilsel biçimde nesnelleştirilen çok yönlü, kültürel açıdan önemli sosyal psikik oluşumun bir parçası olarak ele alır. Bu istikamet çerçevesinde sözün manası, o dili konuşanların zihninde herhangi bir maddi kabuğun nesne, görüntü, süreç vs. olarak yansımasıdır. O veya bu görünüşü atama sürecinde, ayrı bir ulus ögesinin dünyayı algılama özellikleri büyük bir rol oynamaktadır. Semantik tabloyu, ayrı bir dil sistemine ait olan dilsel birimlerin manasal özelliklerine eklenmesi oluşturmaktadır (Zekiev, 2015, 46). Leksik birimlerin semantik özü, halkın tarihi ve kültürel geçmişi temelinde oluşan dünya algısı özellikleri sonucunda biçimlenir. Konseptüel istikamet araştırmacıları, konsepti insanın bilişsel (kognitif)

² Eski Yunancada *söz, deyim, söylem birimi* anlamına gelen *leksik (λέξις)*, dilbilimde morfolojik irdelemenin soyut birimidir. Bir leksik, aynı sözün farklı paradigmatik sözcüklerini birleştirir, net belli olan gramer biçimleri ve manasal versiyonlar (seçenekler) sahibi ve sözlüklerin esas birimi sayılan sözdür.

³ Sözün içsel doğası olduğu gibi, cümlelerin de içsel doğası, mantığı vardır. Cümlelerin içsel doğası, Latince *söylenen* sözünden oluşan *predikat* çevresinde toplanır. Predikat, yargıda veya yargı sürecinde, yargının nesnesi üzerine -kabul veya inkâr eden olarak- iddia edilen mantıksal fiildir. Predikat, özne ile predikatif ilişkide bulunur ve nesnenin bazı niteliklerinin olduğunu veya olmadığını gösterir. Eğer biz *fiil* denildiğinde cümlelerin formel tarafını, gramer kategorisini göz önünde tutarsak *predikat* denildiğinde içerik, semantik tarafı göz önüne gelir. Cümleyi biçimlendirip içerik yönüyle gerçekliğe götüren, sentaks kategorisidir ve o, predikatıflığı oluşturur. Böylece sözün işaretinde oluşan anlam kaybı, cümlelerin içsel doğasını belirlemeyi de zor duruma sokar.

zihninin ürünü olarak manayı ise dilsel zihnin ürünü, yani sözlemi yapmaya katılan bir oluşturucu olarak belirlemektedirler.

Sözün manasını saf linguistik, daha net söylemek gerekirse semiolojik açıdan öğrenme sürecinde de "sözün manası" kavramını karşılayan farklı anlatımlar vardır. Örneğin mana, gerçekliğin nesnesinin zihinde yansımalarıdır (O. S. Ağmanova); mana o ilişkilendirmedir (L. S. Barxudarov); sözün manası, onun leksik semantik versiyonlarıdır (V. A. Zvegintsev) vs. ((Zekiev, 2015, 67). Sözün manasını anlatmadaki farklılık, sözün kendisinde birkaç mananın aynı şekilde dâhili olması ile anlatılır. "Sözün manası" kavramına anlatma verildiğinde, esas olarak leksik mana düşünülmektedir. Fakat esas mana sayılan leksik mananın dışında söz, gramer ve kelime oluşumu manaları ile de farklılık arz etmektedir.

Var+lık leksikinin anlam taşımada ortaya çıkan karışıklıklardan dolayı bu problemi, gramer biriminin içsel doğasından azat olmayan mana iyisi olan leksik birimi semiolojik mesele olarak da tanımlamak mümkündür. *Var* kökeninden türeyen bazı sözlerin yarattığı durumdan dolayı, dilin esas manasal (fikri) birimi söz olsa dahi, doğalarının yalnızca sözün kısaltarında açığa çıkan morfem ve sentaksemanın da kendi manalarına sahip olmalarının göz ardı edilemez olduğunu tekrarlıyoruz.

Türkçe Sözlüklerde Var+lık Kavramı

Sözlerin dilde kalıplaşmış manaları sözlüklerde yer alır. 1932 yılında Türk Dil Kurumunun kurulduğu zaman yapılacak dil çalışmalarının saptadığı temeller arasında, *gerek Türkçe-Osmanlıca ve Batı dilleriyle ilgili olarak kılavuz niteliğinde hazırlanan terim listelerinde, gerekse türlü konularda hazırlanan sözlüklerde elden geldiği ölçüde her terimi Türkçe bir sözcükle karşılamak yoluna gidilmiştir* (Akarsu, 1975, 6). Bu eğilim sonraki temel usuller arasında da başta gelir.

Güncel Türkçe Sözlük'te 'varlık', isim olarak belirlenmiş ve bu ismin yedi anlamı verilmiştir:

- 1) İlki, O. V. Kanık'tan "Bir millet, varlığını, her şeyden çok dilinde yaşatır" örneklendirmesi ile *var olma durumu, mevcudiyet* olarak
- 2) N. F. Kısakürek'ten "Her varlık bir yaratıktır. Her yaratık da canlı" örneklendirmesi ile *var olan her şey*
- 3) Örnek vermeden *Para, mal, mülk, zenginlik, varyiyet*
- 4) Anayasa'ya atıfta bulunarak "Devlet tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar" örneklendirmesi ile *önemli, yararlı, değerli şey*
- 5) A. K. Tecer'den "Bütün sevgileri atıp içimden/ Varlığımı yalnız ona verdim ben" gibi alıntı örneklendirme ile *ömür, hayat* anlamı
- 6) Felsefe tarihi kitaplarında sıkça kullanılan usullerden biri denilebilecek, örneklendirme getirmeden Latince *populatio* (nüfus) sözünden alıntıyla *popülasyon* kavramının anlatısı olarak *canlı varlıkların sayısal yoğunluğu veya dağılımı* olarak gösterildikten sonra anlatısı verilen kavramın kendisi *popülasyon*
- 7) Felsefi kavram olarak *kalıcı olan, gelip geçici olmayan şey* olarak verilmektedir (Güncel Türkçe).

"Veri tabanının, Türk Dil Kurumunda yetmiş altı yılda yüzlerce kişinin bilgi birikimiyle..." hazırlanan ve geliş(tiril)me sürecini yaşayan *Büyük Türkçe Sözlüğü* 'varlık' leksemasının *Güncel Türkçe Sözlük*teki yedi anlatısına ek olarak "yazı dilimizin söz varlığının" farklı alanlarında, farklı seviyelerde kalıplaşmış farklı kullanılış imkânları bulunan manasal, gramer ve kullanılış versiyonları verilmektedir. Kiblesinin Türkçedeki "herhangi bir sözün; standart dilde veya ağızlarda kullanılan sözcük, deyim, terim, özel ad olup olmadığına bakmadan tek veri tabanında arama yapma imkânı sağlamak" olarak belirleyen *Büyük Türkçe Sözlük*teki 'varlık' leksemasının felsefe alanına ait anlamları, 1975 basımı *Felsefe Terimleri Sözlüğü*ndeki manalarının tekrarlanmasıdır. *Büyük Türkçe Sözlüğü* 'varlık' sözünün *Medeni Hukuk Terimleri* (1966), *Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terim* (1972), *Toplumbilim Terimleri* (1975, 2004) Sözlüklerindeki tanımlarının dışında, *Tıp Terimleri Kılavuzu*, *Türkiye Ağızları Sözlüğü*ndeki tanım anlamlarına da yer ayırmıştır (Büyük Türkçe).

Felsefe Alanında Varlık Kavramı

Varlık kavramının *Güncel Türkçe Sözlük* ile *Büyük Türkçe Sözlüğü*nde verilen manalarının yanı sıra *terimin felsefedeki anlamını göz önünde bulunduran Felsefe Terimleri Sözlüğü*ndeki manalarını hatırlamak gerekir. Bu sözlüğün hazırlanmasında farklı Batılı kaynaklar⁴ temel alınmış ve işlenen *varlık* kavramının Almanca, Fransızca, İngilizce, Latince, Yunanca, Eski Türkçede yürürlüğünü bulmuş kavramlar, sırasıyla *sein, être, being, ens- esse, to on- einai, mevcudiyet* olarak gösterilmiştir. Felsefenin temel kavramlarından biri

⁴ Sözlüğün hazırlanmasında Metzke'nin "Handlexikon der Philosophie"si başta olmak üzere Schmidt-Schischkoff'un "Philosophisches Wörterbuch"u, Lalande'nin "Vocabulaire de la philosophie"si ve Foulquie'nin "Dictionnaire de la langue philosophique"si temel kaynak alınmıştır (1975, 9).

olduğu ve bunu ilkin Parmenides'in kullandığı söylendikten sonra (Akarsu, 1975, 8, 177), felsefe tarihidaki dört sınıf tanımı verilmektedir. Birinci kullanılış anlamı olarak Parmenides ile Aristoteles tarafından kullanılan anlamı *var olan şey; var olduğu söylenen şey; var olanın varoluşu*. (Var olan şeylerle varlık arasındaki ayrım, doğru ile doğruluk arasındaki ayrım gibidir; doğru olan birçok şeyler vardır, ama doğruluk bu birçok doğrularda bir ve aynıdır.) Aristoteles'te "*var olanların varlığı*", *var olanların çokluğu içinde ortak olan, özdeş olan* olarak verilmektedir. İkinci anlamı, *kalıcı olan, gelip geçici olmayanın* daha geniş anlamı *oluş ve yok oluşun karşılığı* olarak: *Kalıcı olan, gelip geçici olmayan*. Üçüncü tür anlamın *bütün var olanları içine alan en genel kavram* olduğu gösterilmektedir. Dördüncü tür anlamı *görüntünün karşılığı olarak gerçekten var olan* şeklinde soyutlandırıldıktan sonra varlığın, gerçek (real) varlık, düşüncel (ideal) varlık olarak ayrıldığı dile getirilir ve gerçek varlığın *çoğunlukla varoluş (existentia) olarak, düşüncel varlığın öz (essentia) olarak* gösterildiği söylenir. Gerçek varlık gerçekliğini nesnelere, olaylardan, kişilerden alan şeydir, uzay-zaman içindedir, bireyseldir, tektir; düşüncel varlık ise uzay-zaman-dışıdır, duyularla algılanamaz, elle tutulur gerçekliği yoktur; bu anlamda değerler, matematik ve mantığın kavramları düşüncel varlıklardır.

Her terimin hazırlanışında farklı sözlüklerdeki o maddeler gözden geçirilmiş, ayrıca felsefe tarihinden yararlanılmış, gerektiğinde belli bir terimin felsefesinde geniş bir yeri olan ya da o terimin oluşturucusu olan filozofların yapıtlarına da başvuruda bulunulmuştur. Her terimin üzerinde iyice açıklığa kavuşturulmuş kanısına varıldıktan sonra tanımlarına geçilen 1975 yılı basımı *Felsefe Terimleri Sözlüğü'nün* 'Önsöz'ünde, bu sözlüğün ön çalışmalarına daha yirmi yirmi beş yıl öncesindeki ders, seminer, yazılarda başladığı dile getirilmektedir. 70'li yılların felsefe alanından araştırmacılar olan Ziya Ülken, Vehbi Eralp, Kamuran Birand, Nermi Uygur, Hüseyin Batuhan, Bedia Akarsu; dil ve düşüncenin farklı alanlarından araştırmacılar olan Mecdut Mansuroğlu, Suat Baydur, Janos Eckmann, Cahit Tanyol, N. Şazi Kösemihal'in bu *Felsefe Terimleri Sözlüğü'ne* dâhil edilecek terimler üzerine öneride bulunmuşlar ve sonunda az çok bir birliğe varılmıştır. *Sözlüğün hazırlanmasına katkı sağlayanlardan* Bedia Akarsu, "*bu sözlükte yer alan terim ve kavramların büyük çoğunluğunun, öneri niteliğinden kurtulup, yerleşmiş sözcükler arasından devşirme olanağını bulduğunu*" aktarmıştır (Akarsu, 1975, 7-9).

Söz konusu Sözlüğün terimleri üzerine sonunda az çok bir birliğe varıldığını söyleyen B. Akarsu, hazırlık aşamasında bazı kavramların anlamını karşılamayan kimi yeni önerilerin olduğuna ilişkin "*idea*" sözcüğünü örnek göstermektedir. Sözcüğe karşılık olarak önerilen "*düşüncü*"nün "*idea*"nın fikir anlamını karşılayabileceğini; ancak Platon'un "*idea*"sı için anlamca yanlış bir karşılık olacağını, bir felsefe sözlüğünde ise öncelikle terimin felsefedeki anlamının göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir (Akarsu, 1975, 8).

Bu görüş, XX yüzyılın bazı filozoflarının değişik dillerde aynı düşüncelerin farklı ifade edilmesinin, gerçekte *düşüncenin kendisinde* ve sözcüklerle simgelerin kullanımındaki farkı gösterdiğini (Ergat, 2017, 13) söylemesinin net örnekler temelinde genelleştirerek dile getirilmesidir ve düşüncenin daha çok hangi düzeyde olduğu -bütün halklar için ortak, fakat milli karakteristikli sözlerde gerçekleştiği mi, yoksa gerçeklikteki nesne, görüşlerin genel ve önemli işaretleri yansıtan düşünme birimi mi- sorusunu sorma fırsattır. Bu da düşüncenin yaşama ilkelerinin dil-dışı unsurlarla sıkı ilişkisi olduğunun işaretidir.

Bir felsefe sözlüğünde ise öncelikle, terimin felsefedeki anlamı göz önünde bulundurulmalıdır. *Düşüncenin açık anlaşılır olması, o düşünceyi dile getirirken getirilen terimlerin anlamının tam olarak belirlenmiş olmasına bağlıdır* (Akarsu, 1975, 8). Felsefe terimi olarak düşünülüp ortaya çıkan *varlık* kavramının leksik semantik açıdan zorluk yaratan etkisi, *Güncel Türkçe Sözlük'te* verilen manaları ve gramer biçimleri ile özdeş olmasından da kaynaklanmaktadır.

Felsefe terimi olarak '*varlığı*' *Güncel Türkçe Sözlük'teki* '*varlık*'lardan ayırt etmenin en basit işlemlerden olmadığına örnek olarak kavramın geçtiği birkaç konteksti getirmek gerekir, nitekim varlık kavramı geçen kontekstlerdeki düşüncenin algılanması, felsefedeki manasını anlamak, ayrı bir gayret isteyerek güç durumunda bırakılmaktadır (Tablo 2.). Felsefe terimi olarak *varlık*, bilinçten bağımsız olarak var olan nesnel gerçekliği (madde, doğa) öğrenen *varlığın* temel ilkelerini, en genel asıllarını, kategorilerini, yapısını, yasalarını öğrenen felsefe dalı olan *ontoloji* terimini Türkçede yürürlüğe koyan kavramdır.

Yeni Latince olan *ontologia=ontoloji*, Eski Yunancada '*öz*' anlamına gelen *-in* halinin *ὄντος=ontos* olduğu *ὄν=on*'dan ve *logos*dan oluşur ve *öz* hakkındaki öğretiyi, varlık olarak varlık hakkındaki öğretiyi tanımlar.

Varlık kavramı, sözün ve dilin universal ve aynı zamanda gayet karmaşık ve tartışılabilir birimlerinden sayılan durumuna örnektir. '*Varlık*' sözünün doğasına özgü olan esas özelliklerini belirleme esnasında, onun ayrı durumu (dil birimi) ve söylem sürecinde açılan özellikleri itibar konusu olmalıdır. Ontoloji terimini Türkçeye aktaran '*varlık*' kavramının, okuru (düşünceyi) en aciz leksik semantik

durumlarda bıraktığı yanı, kavramın sahiplik bildiren olumlu isim cümleleri kuran 'var' kökeni ve temelini gramer semantik açıdan özdeşliğe yakın bir tutum sergilemesidir.

Eski Türkçe Yazılarda Var+lık Kavramı

Özdeşlikler, tasavvur ve kıyaslamalar gibi, halkın uzun zamanlar topladığı bilgisi olarak-sözün birincil manasında korunur ve sözün içerdiği işaretin doğasını genişletir, diğer işaretler ile bağ kurarak yeni manasal renkler ekleyerek oluşur. *Var* sözünün ilkel somut manalarını XI. yüzyıl Türkçe metinlere dayanarak hareket haline geçirmeyi amaçlayan (1) *yürü*, *git*, *devinime gir anlamına gelen emir* fiilleri ve (2) *iyelik*, *mevcudiyet*, *sahiplik* anlamını bildiren bulunma, yer alma manalarını ayırt ederiz (Kaşgari, 2005, 61, 71).

(1) *Var* temel ilkeli sözünün Kaşgarlı Mahmud'un (1008-1105) Türk fatihlerinin dili ve kültürünü anlatmak için Arapça yazılan ansiklopedik türden *Divanü Lügati't-Türk* eserinde 'bardim' (vardım/gittim), 'bardi' (vardı/gitti), 'barir' (gider) biçiminde verilmesi, ikinci bir XI. yüzyıl Türk düşünürü olan Yusuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig* adlı eserinde de 'var' sözünün aynı şekilde kullanılışı "Kadaşı tapa bardı evdin turup (3289)" (yusuf-has-hacip) bu (var) sözün ilkel temellerinin devinime geçirme emri olarak tanımlandırmaya hak kazandırıyor.

(2) *Var* sözünün 'yok'un karşısı olarak *mevcudiyeti*, *sahipliği* bildiren manası daha doğrusu *var* fiilinin öznelere göre çekimlenmiş hali XI. yüzyıl söylemine yeterince yerleşmemiştir diyebiliriz, her ne kadar *Kutadgu Bilig*'in 2880. beyitinin söyleminde "bar" sözünün kullanılması, çağdaş Türkçenin mantığıyla aynıdır. "Bir ay toldı atlıg er erdi tetig, eşitti bu çavıg itindi itig" olan 236. beyiti günümüz Türkçesine çeviride "Ay Toldı adlı zeki bir er vardı, Duydu bu ünü, gitmeğe hazırlandı" biçiminde aktarmak uygun görülmüştür (yusuf-has-hacip). 2880. beyit:

İlig aydı uktum eşittim munı

Takı bir sözüüm bar ayu bir anı.

Han dedi, anladım işittim bunu, Bir

sorum daha var, deyiver onu (yusuf-has-hacip).

Böylece dilbilgisi (gramer) açısından 'var' fiili müstakil tam leksik manalı sözdür ve hareket emri olarak nominatif fonksiyona sahiptir. İlkel fiziksel olarak *harekete getirme* olan somut nominatif (adlandırma) fonksiyonu ile beraberinde *var* sözünün düşünce oluşturma ilişkileri ve gerçekliği kavrama (kognitif) fonksiyonu da çok eskidir. *Var* kavramının epistemolojik ve çevrede olup bitenler üzerine malumat toplama niteliğini oluşturan birikim (kumulatif) fonksiyonunu da *Kutadgu Bilig* eserinde görüyoruz.

Var köküne yapım eki *-lık*'ın eklenmesi ile oluşan var+lık ismini oluşturan 'var' kökeni ve temeli, yeni yapılan *varlık* sözüne *varda* genelleştirilen manalarını mail etmektedir.

Günümüzdeki *varlık* kavramının aktardığı anlamların eşdeğerini, Türkçe yazılı metinlerin pınarında bulunan başka bir metinde -XI. yüzyıl yapıtlarından Yusuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'inde- *barın* (*barın*), *erse* (Tablo 1) sözleriyle bildirildiğini görüyoruz:

barıng (*barın*) belgüüg sen kün ay teg yaruk

neteglikke yetgü köngül ögde yok

Varlıgın belli, sen gün, ay gibi parlak;

Mâhiyetine erecek gönül, akıl yok!

ne *ersedin* ermez sening birliking ne

erselerig sen törüttüng sening.

Varlıkla ilgisiz senin birliğin,

Varlıgı sen yarattın; onlar senin (yusuf-has-hacip).

13- *Barın* belgüüg sen kün ay teg yaruk,

neteglikke yetgü köngül ögde yok

Senin varlıgın, parlak güneş ve ay gibi, bellidir;

fakat nasıl olduğunu kavrayacak gönül ve akıl yoktur.

15- Kamuğ sen törüttün ne *erselerig* ne *erse* sen ök sen tirig

Her varlıgı sen yarattın; varlık yok olur, bakı kalan yalnız sensin.

16- Törütgen *barın*a törütmiş tanuk, törümiş iki bir tanuku anuk.

Yaratıcı varlığına yaratılmış olanlar şahiddir; yaratılan iki -birin hâzır şahididir (yusuf-has-hacip).

Sözün Oluşumunda Ekstralingvustik Etkenler

Dilde kullanılmaya başlayan yeni tür sözler önce söyleme girmektedirler, sonra tutunup kalıplaşım mümkün olan gramer biçimlerini alıp dilde yerleşirler. Fakat XX. yüzyılın 20'li yıllarında Türkiye'de başlayan dil, imla inkılabının etkisi altında, *var+lık* sözünün bilişsel (konseptüel, kognitif) açıdan manasal içeriğinin (leksik mananın) ortaya çıkışı ve varoluşunun dil-dışı (ekstralingvustik) etkenlere bağlı olduğu sonucu, söylem sürecini atlatıp dil birimi olmasını sağlamıştır.

Dilin, toplumda olup bitenlere her daim güncel bir durumda olan çok duyarlı ve ince bir barometre olduğundan dolayı söz yapımı sonucu leksik birimlerin farklı açılardan öğrenilmesi, çözümlenmesi gerekir:

- (1) Semiyolojik açıdan: Çevredeki gerçekliği yansıtmaya olasılığına bağlı olan leksik mana içeriği,
- (2) Yapısal semantik açıdan: Sözün manasal düzenini meydana çıkarma olasılığına bağlı olan leksik mana içeriği,
- (3) Pragmatik açıdan: Sözün kullanılış olasılıklarına bağlı leksik mananın doğası ve içeriği. Tam olarak göz önüne getirmek yönünden bu düzeylerin her birinin öğrenim ve uygulama nesnesi ve meselesi olması gerektiği açıktır. Dile getirilen bu yaklaşım tarzları listesi belli ki daha geniştir.

Sonuç

Toplumda olup biten değişimler ışığında yeni yaklaşımlarla ele alınıp bilimsel tartışma nesnesi olabilecek kavramlar sadece *varlık* terimiyle sınırlı değildir. *Algı, tasavvur, anlam, mana, akıl, zihin, us, yargı, hüküm, düşünme, sonuç çıkarma, hiçolma, hiçlik, hiççilik, varlık-olmayan* vs. gibi Türkçede kullanılan ve Türkçemize yeni kazandırılacak kavramların eski Türkçe metinlerindeki sözcükler göz önünde bulundurularak semiyolojik vs. açılardan ele alınması, anlamlandırılması, yorumlanması kavramsal ve düşünsel alanın zenginleşmesini sağlayacak; söyleşiler nesnesini oluşturup toplumsal bilinci sosyal ve kültürel etkileyecek gelenek, enstitü de oluşturabilir. Üstelik böyle fail etkinlik, geleneksel Türk düşünce dünyasındaki bağlantıların etkileşim, gelişim tarihine yeni gözle bakmaya bir esas hazırlayacaktır. Filolojik incelenmenin yanı sıra kavramsallaştırmalar aslen felsefi meseleler olup filoloji ile felsefe ayrı ayrı değil de bütünsel bir temelde problemlere yaklaşmadır. Metodolojilerin gerçekçi olabilmesi için ülkemizdeki felsefecilerin diller ve metodolojiler ekseninde de çalışan kişiler olması önemlidir. 'Yazı dili', 'Konuşma dili', 'Resmi evraklar dili', 'Din dili' gibi vs. şartlı bölünüşün yanı sıra Türkçe 'Felsefe dili' tanımının anlamının işlenmesini, E. Levinas'ın Heidegger'in kavramlar üzerine tutumunu serimleyen değerlendirmesini kendi kavramlarımıza uygulamamız sağlayabilir: "Heidegger ile hangi kavramlar yardımıyla tartışmak istersek isteyelim Heidegger onları henüz kendi düşüncesi ışığında gözden geçirilmemiş olduklarından düşünceden yoksun şeyler olarak mahkûm edecektir. – Lazım olan, yeni bir bakış açısı." (Gözel, 2011, 33).

Tablo 1: Bu tabloda *var* sözünün tarihi açıdan bazı eşdeğer karşılıkları, leksik semantik gelişimler sonucu ortaya çıkan yeni leksik semantik birimler, onların eşanlamlıları ve alt pencerede Rusçadaki karşılıkları yer almaktadır.

Varlık Mefhum, mevcudiyet, ihata etmek halayık barıng (barın) erse	Var -İye (olmak), mevcudiyet, sahiplik; -Git, yürü, hareket göster, devinime gel (emir fiili)	Olmak (yardımcı fiil)	Varolmak Yaşamak	Öz Asıl, esas, temel, cevher, uknum, töz, hipostaz Substance essentia substratum
Бытие	Есть, иметься, наличествовать, присутствовать, насчитывать, бытовать, быть	(иметь место) быть, случиться, проявиться	Существовать	Сущее, сущность

Tablo 2: Bu tabloda farklı kitaplardan *varlık* kavramının kullanıldığı birkaç kontekst getirilmekte ve çevirmenin çeviri esnasında kavramların kullanımına dair görüşlerine yer ayrılmaktadır.

- Üç tanrısal uknum [Tanrı ya da Bir, En Yüce Zeka ve Evrensel Ruh] ile olan ilişkileri içinde ele alındığında insan, *varlığının* esasını (özünü) oluşturan birlik vasıtasıyla anlamakla kavranabilir âlem üzerinde dolanıp duran Tanrı'ya, *Bir'e* bağlıdır (Ergat, 2017, 13).⁵

⁵ Bu cümlelerin içeriğine dair Türkçeye kazandırılan metnin önsözünde çevirmen Haluk Özden, 'anlamakla kavranabilir' deyiminin aşağıdaki diğer üç kavramın kullanılması ile aktarılabilirliğini dile getirir. Yukarıda dile getirilen kontekstteki 'anlamakla kavranabilir' alternatifleri şöyledir: (1) Tarihi zengin özgeçmişli olan Osmanlıca '*makul*', (2) '*akılla kavranabilir*' deyimini, (3) Günümüze dek Türkçeye kazandırılan neologizmlerin sırasında olabilecek '*anlakalı*'. Araştırma konusu olan çeviri çalışmalarına *Yabancı Terimler ve Kavramlar Dizini* türünden ek hazırlayan çalışmaların bilimsel açıdan dikkate değer çalışmalar olmasının yanı sıra, yukarıda getirilen kavram üzerine düşünme sergisi, özenkit ve felsefe-dil alanları arası bilimsel kurgusal araştırma örneği olarak Türkçe düşünme dünyasına bir heyecan katıcı araştırmadır.

...Metafiziğin durumu öyle bir durumdur ki, konusunun ne olduğunu belirlemek aşırı derecede zordur. Bunun nedeni yalnızca bu konunun ve hatta metafiziğin baş sorununun *varlığının* kuşkulu olması değildir; ama konusunun *varlığı* ya da yokluğu göz ardı edilse bile metafiziğin gerçekten ne demek olduğunu söylemenin çok zor olmasıdır (Adorno, 2017, 11-12).

- Metafiziğin tarihiyle olan bariz zıtlığıyla Heidegger'in, "*varolan genelde, neden (var)dır ve daha ziyade hiçlik değil?*" temel sorusundaki *varolan*, (*var*)*dır* ve *hiçlik* ifadelerinde anlam açısından neyi karşılamak istediği şimdi Türkçe yorumlanabilir. Türkçede hem dinamik bakımdan *oluş* hem de statik bakımdan *varlık* anlamına gelen *olmak* fiilinin muğlak bir manaya sahip olduğu bilinen bir felsefi gerçektir (Keskin, 2016, 262).

- Levinas, 20. yüzyıl Fransız felsefesinde, yüzyıl başlarında *varlığımı* hissettiren yeni-Kantçılık, 1930'lara kadar büyük tesir icra etmiş olan Bergsonculuk, 1930'lardaki Kojeve'in Hegelciliği, 1930 ve 1940'lardaki fenomenoloji, savaş sonrası yıllardaki varoluşçuluk, 1950 ve 1960'lardaki yapısalcılık, 1960 ve 1970'lerden itibaren de post-yapısalcılık gibi akım ve hareketler arasından altmışlar itibarıyla özgün halini almaya başlayan etik felsefesiyle kendine mahsus bir yol tutmuştur. (Gözel, 2011, 13).

-"Emmanuel Levinas'ın felsefesi, bir bakıma ihatacı ve massedici varlaşma hareketi karşısında öznenin tekilliğini kıskançlıkla muhafaza etme çabası olarak görülebilir. Buna göre özne *varlıktan* ayrıldığı ve farklılaştığı ölçüde özne adına liyakat kesbedecektir. Levinas'ın metinlerine daha yakından baktığımızda, filozofu öznenin 'var olan' karakterinin izale olacağı noktaya dek onu *varlıktan* soymak, giderek onu *varlığın* dışında hatta *varlığın* rağımına konumlandırmak istediği izlenimini ediniriz. Yine öyle görünür ki, filozof, etikte *varlık* olarak adlandırılan bu şeyden bütünüyle özgürleşmiş ve arınmış bir var olanın, *varlığa* nispeti çağrıştırdığında artık *var olan* da denemeyecek olan şu öznenin idealini arar." (Gözel, 2011, 33).

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. (2017). *Metafizik. Kavram ve Sorunlar*. Çev. İsmail Serin, İthaki Yayınları.
- Büyük Türkçe Sözlüğü. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts Son Erişim Tarihi: 04.08.2018.
- Gözel, Ozkan (2011). *Varlıktan Başka Levinas'ın Metafiziğine Giriş*. İstanbul: İthaki.
- Güncel Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=VARLIK Son Erişim Tarihi: 21.08.2018.
- Ergat, Emir Ali (2017). *John Locke ve G.Berkeley'de Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi*. İstanbul: Ginius Yayınları, 2017.
- Kaşgari, Mahmut (2005). *Divanü Lügat at-Türk*. Çev., Z.-A.M.Auezova, Almatı: Dyk-Press Yayınları.
- Keskin, M. (2016). Batı Metafiziğinin Temel Sorusu ve Heidegger, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, S. 21, s. 249-270 www.flsfdergisi.com
- Zekiev, M. Z, Galiullina, G. R. (2015) *Tatar Leksikolojisi: Üç Ciltte*. Kazan: ТӘНЦИ. - C. I.
- Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimler Sözlüğü*. Haz. B. Akarsu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. http://www.academia.edu/31765851/Felsefe_Terimleri_S%C3%B6zl%C3%BC%C4%9F%C3%BC-Bedia_Akarsu_1975 Son Erişim Tarihi: 07.07.2018.
- Wittgenstein, Ludwig (2017). *Kesinlik Üstüne+Kültür ve Değer*. Çev. Doğan Şahiner, 3.Basım, İstanbul: Metis Yayınları. [yusuf-has-hacip https://dosya.cokbilgi.com/yusuf-has-hacip-kutadgu-bilig.pdf](https://dosya.cokbilgi.com/yusuf-has-hacip-kutadgu-bilig.pdf) Son Erişim Tarihi: 01.06.2018.
- yusuf-has-hacip, <http://www.suatozer.com/yusuf-has-hacip-kutadgu-bilig-cevirisi/> Son Erişim Tarihi: 05.06.2018.